

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliş | Received: 11.11.2021

Makale Kabul | Accepted: 21.12.2021

Atıf | Cite as: Emine Dikmen, "Peçeneklerin Hristiyanlaştırılma Meslesi: Querfurtlu Aziz Bruno Örneği", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), Aralık 2021, s. 61-76.

PEÇENEKLERİN HRİSTİYANLAŞTIRILMA MESELESİ: QUERFURLU AZİZ BRUNO ÖRNEĞİ

Emine DİKMEN*

Öz

IX. yüzyıl itibarıyla günümüz Ukrayna bozkırlarına yerleşen Türk boylarından biri de Peçeneklerdir. Batı Göktürk Kağanlığına bağlı olan Peçenekler, Karluk baskısı sebebiyle Batı Türkistan'daki yerleşimlerini terk ederek, Ten (Don) Nehri'ni aşmış ve Hazarlarla siyasi iş birliğindeki Macarların hâkimiyeti altındaki topraklara ulaşmışlardır. Bu saha üzerindeki hâkimiyetlerini güçlendiren Peçenekler, Ruslar ve Bizans arasında bir nevi güç dengesini oluşturmuşlardır. Hem Bizans hem de Ruslarla olan etkileşimleri, onları çok farklı kültür unsurlarıyla karşı karşıya getirmiştir. 957 senesinde Rus Knyaginiya (княгиня) Olga, Hristiyanlığa geçerek daha sonra Rus toplumunda etkisi kuvvetlice hissedilecek olan mühim bir süreci başlatmıştır. Olga'nın torunu Knyaz (князь) Vladimir zamanında Hristiyanlığın, Rus toplumunda resmi din hâline gelmesiyle (988), Ortodoks inancı yayılmıştır. Bu çalışmada Katolik rahip Querfurtlu Bruno'nun pagan halkları Hristiyanlığa teşvik maksadıyla önce Rus daha sonra Peçenek topraklarına yaptığı misyonerlik faaliyeti, Peçeneklerin Hristiyanlığa döndürülemedeki başarısızlık ve kısmen Peçeneklerin inanç sistemi ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kiev Rusyası, Peçenekler, Hristiyanlık, Querfurtlu Bruno.

THE QUESTION OF THE CHRISTIANIZATION OF THE PECHENEGS: THE CASE OF SAINT BRUNO OF QUERFURT

Abstract

One of the Turkic tribes who settled in 9th century today's Ukrainian steps were Pechenegs. The Pechenegs, who established a mutual relationship with the Western Turkic Khaganate at first, left their settlements in the West Turkestan area due to the Karluk compulsion. Pecheneg's hordes crossed the Don River, and reached the lands under the domination of the Hungarians, who were dependent on the Khazars in that time. Strengthening their dominance over this area, the Pechenegs brought into existence a kind of power balance between the Russians and Byzantium. Their interactions with both Byzantium and Russians brought them face to face with very different cultural elements. In the year of 957, Olga the

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, eminenurdikmen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9095-5342

Russian Knyaginya, converted to Christianity and started an important process that will be strongly felt in Russian society. When Christianity became the official religion in Russian society (988), in the time of Olga's grandson Knyaz Vladimir, the Orthodox faith spread. In this study, the missionary activity of the Catholic priest Bruno from Querfurt in order to encourage the pagan peoples to Christianity, first to the Russian and then to the Pechenegs territory, the failure of the Pechenegs to be converted to Christianity and partly the belief system of the Pechenegs will be discussed.

Keywords: Kievan Russia, Pechenegs, Christianity, Bruno of Querfurt.

Giriş

IX. Yüzyılın ortalarından itibaren *Deşt-i Kıpçak* bozkırları olarak bilinen Güney Rusya bozkırlarında, yeni bir Türk boyu dalgasıyla karşılaşmıştır. Hazarların hâkim olduğu bu sahada, Hazarlarla yakinen siyasi ve askeri temasları olan Macarlar hayatlarını sürdürmekteydiler. Ancak saha içindeki mevcut unsurlar, zamanla değişiklik göstermeye başlamıştır. Türkistan sahasında yaşanan hareketlilikte, Karlukların baskıları sebebiyle ileride büyük değişikliklere yol açacak olan Türk boyu Peçenekler, öncelikle İtil sahasını ve sonrasında Hazarların gücünü kırmalarıyla Ten (Tın- Don) nehrinin batısına geçmişlerdir. Bu sebeple Ten ile Özi nehirleri arasından Macarlar, Peçenekler tarafından çıkartılarak, daha batıya sürülmüşler ve Peçenekler bu sahanın yeni efendileri olmuşlardır.¹

Doğu'dan gelen bu dalganın yanı sıra, kuzey sahasında da yeni kıpırdanmalar görülmeye başlanmıştır. VIII. Yüzyılın sonlarına doğru oldukça saldırgan, ancak ticarete bir o kadar maharetli yeni bir topluluk ortaya çıkmıştır. Batıda Vikingler (İskandinav) olarak adlandırılan bu insanlar, denizcilikte de ziyadesiyle ustalaşmışlardı. İskandinavların Doğu grubu olarak adlandırılan İsveçliler, yönlerini kadim Rusya topraklarına çevirmişlerdi. İskandinavların, Finler tarafından *Rus*' adıyla anılması üzerine bu terim, yerli Slav boylarında da kullanılır olmuş ve zamanla Rus olarak adlandırılan siyasi yapı ortaya çıkmıştır.²

800'lü yılların ortalarından itibaren Rurik adında bir İskandinav lideri, Novgorod havalisine yerleşerek, Rus *Rurik Hanedanını* kurmuştur.³ Slav boylarının yavaş yavaş Rus yapısına entegre edilmesiyle hem kültür hem de siyasi açıdan melez, yeni bir siyasi yapılanma ortaya çıkmıştır. Ancak Rus kroniklerinde siyasi manada asıl yapılanmanın, Knyaz (князь) Oleg (879- 912) zamanında yeşermeye başladığına dikkat çekilir.

840'larda Rurik'in hizmetinde olan Askold ve Dir adlı iki savaşçının Hazarların denetiminde bulunan Kiyev'i ele geçirerek, ileride Kiev Rusya'sının başkenti olacak şehri belirlemişlerdir.⁴ Kiyev'in en mühim özelliği, tam bir merkez noktada bulunmasıdır. Dolayısıyla Kiyev, kuzey-güney yönlü Vareng-Bizans ticaretinin ana

¹ D.A. Rasovskiy, "Rus'da ve Ugriya'da Peçenekler, Torklar ve Berendiler", Tr. Kürşat Yıldırım, *TDA*, C. 121, S. 239, 2019, s. 285.

² Vilhelm Thomsen, *Rus Devleti'nin Kökenleri Eski Rusya ve İskandinavya Arasındaki İlişkiler*, Tr. Emine Dikmen, Selenge Yay., İstanbul 2021, s.74.

³ *Povesti Vremennih Let* bundan sonra PVL şeklinde kısaltılacaktır), Tr. D. C. Lihaçeva, Vita Nova, Sank-Peterburg, 2012, s.17; *Patriarş ili Nikonovskoyu Letopis'*, *Polnoye Sobranie Russkih Letopisey*, Sank-Peterburg 1862, s. 9; *The Russian Primary Chronicle*, Tr. Samuel H. Crosss, The Medieval Academy of America, Cambridge, Massachusetts, 1953, s.60; *The Nikonian Chronicle*, Tr. Serge A. Zenkovsky, The Kingston Press, New Jersey 1984, s.16.

⁴ George Vernadsky, *Ancient Russia*, Yale University Press, New Haven 1944, s. 341.

damarını teşkil etmekteydi. Ticaretle canlanan ve mücadelelerin bu yönde kızıştığı bir ortamda, yeni kültürler de birbirleriyle etkileşime geçmişlerdir. Macarların ilk önce Etelköz, sonrasında ise Panonya'ya sürülmesi ile Ten ile Tuna'ya kadar olan sahada Peçenekler varlıklarını güçlendirmiştir.⁵ Burada yeni sınır komşusu oldukları Ruslarla mevcut siyasi nabızlarını, kendi çıkar ilişkilerine göre şekillendirmişlerdir. En detaylı bilgileri edindiğimiz Bizans İmparatoru VII. Konstantin'in (944- 959) *De Administrando Imperio*⁶ (DAI) adlı eserinde o, Peçeneklerin komşuları olan Bizans, Ruslar ve Bulgarların, Peçeneklerle ilişkilerini olabildiğince dikkatli şekilde, stabil tutmaya çalıştıklarını aktarır.⁷

Peçeneklerin Erken Döneme Ait İnanışları Ve Querfurtlu Aziz Bruno'nun

Peçenek Topraklarına İntikali

Peçeneklerin daha erken safhalarına yönelik beşeri, somut malumat günümüze kadar ulaşmadığından, onların dönem itibarıyla diğer Türk boylarıyla benzer inanç ve gelenekler sergilediklerini söyleyebiliriz. Öte yandan sınır komşuları olan Rusların (İskandinav), inanç ve geleneklerine İslam coğrafyacılarının eserlerinde rastlanılmaktadır. Bunlardan en ünlüsü *İbn Fadlan Seyahatnamesi*'nde konu edinilmiştir. Eserde Ruslar, bilinen hiçbir dini kaideye riayet etmeyen, çoğunlukla ateşe ya da farklı unsurlara tapan, ölülerini yakan dinsizler olarak tanımlanmaktadırlar.⁸ Rusların bu dini tutumu, Knyaz Svyatoslav'ın annesi Knyagina (княгиня) Olga'nın 957 senesindeki Hristiyanlığı kabulüyle büyük değişime uğramıştır.⁹ Rusların Bizans'la olan münasebetlerinin artması birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bir süre daha pagan inancına bağlı kalan Ruslar, meşhur Knyaz Vladimir döneminde (978-1015) radikal bir din değişimine kapı aralamışlardır. Bu dönemde Knyaz Vladimir, Peçeneklerin saldırgan tutumları yüzünden etrafındaki güçlerle olan bağlarını stabil tutmaya mecbur kalmıştır. Çevresindeki siyasi yapılara bakıldığında İtil Bulgarları'nın İslamiyet'i, Hazarların Museviliği ve Bizans'ın ise Hristiyanlığı benimsedikleri görülmektedir. Vladimir'e göre en makul tek tanrılı inanç, Bizans'taki Hristiyanlıktır.¹⁰ Dini bir sükût ortamının sağlanmasıyla Bizans ile mücadelede zaman kaybı yaşanmayacak, böylelikle daha birincil tehlike olan Peçeneklere karşı, sistemli bir saldırı politikası yürütülecekti. 988 senesinde büyük bir merasimle Knyaz Vladimir ve adamları vaftiz edilmiş, Bizans'tan Hristiyanlığın yayılması adına piskoposlar

⁵ A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s.49.

⁶Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, İng. Tr. R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks, Washinton 1967. Kısaca DAI olarak adlandırılacaktır.

⁷ DAI, s. 51, 53.

⁸ *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, Tr. Ramazan Şeşen, Tarih Encümeni Yay., İstanbul 2020, s.75 d.n. 113, 77, 78; ayrıca Mesudî onları Mecusiler olarak adlandırmıştır. Bkz. Mesudi, *Murûc ez-Zeheb*, Tr. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2004, s. 63.

⁹ PVL, s. 42; Kroniğe göre 955 senesi verilse de bunun 957 senesinde gerçekleştiği düşünülmektedir. Bkz. Omeljan Pritsak, "When and Where was Ol'ga Baptized?", *Harvard Ukrainian Studies*, V. 9, S. ½, 1985, s.15; B. Küçükspahioğlu, "IX-X. Yüzyılda Bizans-Rus İlişkileri ve Kiev Prensesi Olga'nın Hristiyanlığı Kabulüne Dair Bazı Görüşler", *Kafkas Dosyası*, İstanbul 2006, s.6.

¹⁰ Vladimir'in kendisine din tebliği için gelen Müslüman Bulgarlar, Museviler ve Hristiyan din elçileri arasında Hristiyanların söylemlerini daha makul bulduğu ve tercihini bu yönde yaptığına dair rivayet mevcuttur. Ancak bunun tamamen politik maksatla tercih edildiği aşikârdır. Bkz. George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Selenge Yay., İstanbul 2019, s. 59.

gönderilmiştir.¹¹ Böylelikle Hristiyanlığın, ilk başlarda kılıç zoruyla gerçekleştiği düşünülse de, Rusların içine zamanla nüfuz ederek yegâne din şeklini almıştır.¹²

Peçenekler İtil Nehri kıyılarına vardıklarında, burada göçerlik geleneklerine bağlı bir şekilde yaşadıkları anlaşılıyor. Uzların, Hazarların ittifak teklifine olumlu bakarak, Peçenekler üzerine saldırımları neticesinde, bir kısım Peçenek ordası Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara göç ederken, geride ayrıca Uzların içinde kalan Peçenek bakiyelerinden de söz edilmektedir.¹³ Uzlar içinde mevcudiyetlerini sürdüren Peçenekler, batıya giden bakiyeden ziyade bir süre daha bozkır inançlarını korudukları kuvvetle muhtemeldir. İbn Fadlan, yazdığı seyahatnâmesinde Uzların inançlarına yönelik ilginç detaylar vermiştir; buna göre onların da tıpkı Müslümanlar gibi tek bir tanrıya inandıkları, başlarına bir musibet geldiğinde yüzlerini semaya dönüp 'Bir Tanrı!' şeklinde seslendiklerini aktarır.¹⁴ Bu vaziyet Peçenekler içinde de yaygın olmalıdır.

Bu dönemlerde ayrıca İtil boylarındaki ticaret rotası sıkça, güneyden gelen Müslüman tüccarlar tarafından tercih edilmekteydi. Uzların aslında hiçbir şeye ibadet etmedikleri ancak sırf bu Müslüman tüccarlara yaranmak amacıyla 'kelime-i tevhid' getirdikleri de ifade edilmektedir.¹⁵ Peçeneklerin ticaretle iştiğal eden boyların, bu Müslüman tüccarlarla sürekli iletişim halinde oldukları kesindir. Hatta İslamiyet'in, bu alışverişler neticesinde İtil Bulgarları vasıtasıyla Peçenekler içinde yayıldığı öne sürülmüştür.¹⁶ Dolayısıyla İslamiyet Peçenek boyları arasında en fazla aşına olunan bir dindir. Bu sayede onların Müslüman tüccarlar aracılığıyla en azından bir kısmının Müslüman olduğu düşünülebilir.¹⁷ Ancak bunun bir ihtimal dâhilinde olduğu, kaynakların net bilgiler sağlayamaması sebebiyle kesin hüküm vermenin imkânsız olduğu unutulmamalıdır. Yine de Uzlar içerisinde yaşamlarını sürdüren Peçeneklerin, hem İslamiyet hem de Gök Tanrı inancı ekseninde dinlerini ve geleneklerini devam ettirmiş oldukları gözükmektedirler.¹⁸ Bununla birlikte çevrelerindeki siyasi yapılarda da İslamiyet'in yayılışı dönemselsel bazda benzerlik göstermekteydi. Ticaret gelirleriyle zenginleşen, tüccarların en çok rağbet ettikleri Hazarların başkentinde, Müslümanların yanı sıra, Hristiyan, Musevi ve diğer Türk inançlarına mensup insanlar için din adamları bulunmaktaydı.¹⁹ İtil Bulgarlarına bakıldığında ise İslamiyet'i seçene kadar onların da

¹¹ *The Russian Primary Ch.* s.,113. Vladimir'in Tamartarkan'da kendi muhafızları içinde bulunan bazı Peçenek savaşçıları ile birlikte vaftiz edildiği görüşü de mevcuttur. Bkz. Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1993, s. 132; M. Uydu Yücel, "Slav/Rusların Hristiyanlığı Kabulü ve Rus Ortodoks Kilisesinin Kuruluşu", *CİEES, 4. Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları, 4.Kongre Bildirileri*, Eskişehir 2020, s. 46-81.

¹² George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s.60. Bilhassa Hristiyanlığın yayılması ve yerleşmesi, Knyaz Vladimir'in oğlu Akıllı Yaroslav (1019- 1054) zamanında hız kazanmış, birçok Bizans vâri kilise ve yapılar inşa edilmiştir. Bkz. *The Russian Primary Chronicle*, s.137.

¹³ DAI, s. 169.

¹⁴ *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, s.36.

¹⁵ *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, s. 35- 36.

¹⁶ Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, s. 131.

¹⁷ Zekeriya Kitapçı, *Azerbaycan- Harzem ve Türk Boyları Arasında İslamiyet*, Yedikubbe Yay. İstanbul 2005, s. 167.

¹⁸ İbn Fazlan eserinde Uzların bir dine inanmadıklarını, hiçbir şeye ibadet etmediklerinden bahsetmektedir. Ayrıca onların müşkül durumlarda başlarını semaya kaldırıp 'Bir Tanrı!' dediklerini ifade eder. Anlaşıldığı üzere Gök Tanrı inancı toplumun büyük bir kesimi tarafında etkisini sürdürmekteydi. Bkz. *İbn Fazlan*, s. 35, 36.

¹⁹ İbn Rüsteh, *el- A'lâkun-Nefîse*, Tr. Ali Fuat Eker, Ankara Okulu Yay. Ankara 2017, s. 158; D. M. Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, Selenge Yay., İstanbul 2019, s.105.

Gök Tanrı inancını sürdürdükleri düşünülmektedir.²⁰ Ancak Hazarlara bağlı olarak sürdürülen devletin mevcudiyeti zamanla Hazar tahakkümünden kurtarılmaya çalışılmış, siyasi otoritenin güçlendirilmesi adına atılan adımla, İtil Bulgarları 922 itibariyle Abbasi Devleti'nden gelen elçiler vasıtasıyla İslamiyet'i kabul etmişlerdir.²¹

Hristiyanlığın yayılımı Rus topraklarında hız kazanırken, Peçenek boylarının da kendi içlerinde muhtemelen Gök Tanrı inancını sürdürmekte oldukları yukarıda ifade edilmişti. Peçeneklerin de içinde bulunduğu bozkır kültürü, maddi ve manevi sahada, bozkır hayatının hemen her alanında ve zamanında kendini gösteren ve iç dinamikte sıkı bağlarla çevrelenmiş süreklilik arz eden bir yapı hükmündeydi. Nitekim karma inançlardan oluşan yapı içerisinde, Karadeniz üzerinden batıya doğru akan Türk boyları genel olarak Türkistan'a özgü inanç ve ölü gömme geleneklerine bağlı kalmayı sürdürmüşlerdir.²² Saltovo kültürünü²³ ortadan kaldırdığı düşünülen Peçeneklerin²⁴ ölü gömme adetlerinde, hâlâ Bronz ya da Saka dönemine ait kalıntıların söz konusu olduğu ifade edilmektedir. Ölen Peçenek kişilerinin tahta tabutlara konularak Sakalarınkine benzer kurgan biçiminde kazılmış veya hafif bir yükseltiye sahip mezarlara gömüldükleri belirtilmektedir.²⁵ Ayrıca yapılan kazı çalışmalarında Güney Rusya bozkırlarında çok sık rastlanan mezar içlerine kireç ve kömür yerleştirme gibi adetler de Peçeneklerde devam ettirilmiştir.²⁶ Psellos'un kayıtlarında Peçeneklerin, ölümün bütün mevcudiyetin sonu olduğu iddiasına karşın Peçeneklerin ölü gömme âdetlerinde mezar içine yerleştirdikleri en sevdikleri atlar, silahlar vb. objelerle onların ahiret inancını benimsediklerini görmek mümkündür.²⁷ Peçeneklerin daha sonraki azılı düşmanları olan Kumanlara ait bazı bilgilerde kımız ve et gibi yiyeceklerin mezara yerleştirildiği, ölen kişinin sahibine ait atın birkaç eşyasının mezar başına asıldığı, ayrıca kurban edilen atın bazı uzuvların da mezara konulduğunun yaygın bir gelenek olduğu ifade edilmektedir.²⁸ Macar topraklarına intikal eden Peçeneklerin de çok uzun zaman boyunca eski Türk âdetlerine göre gömüldükleri, sevinçli bir hadisenin yaşanması sırasında ise Türk âdetlerine göre hayvan kurban edip, şölen verdikleri aktarılmaktadır.²⁹ Bazı araştırmacılar Türk boyları içinde Gök Tanrı dininden ziyade bazı şamanik öğretilerin de yer aldığını, dolayısıyla bunların göç edilen sahalarda

²⁰ İlyas Topsakal, *İdil Bulgarları ve İslamiyet*, Ötüken Yay. İstanbul 2019, s.103.

²¹ Dinçer Koç, "İtil Bulgarları", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, s.286.

²² M. V. Kiselëva, "Peçenegi v Sisteme Mejdnorodnih Otnoşenii v VIII- XII vv." *Disseertsaya na Soiskaniye Uçonoy Stepeni Kandidata İstorişeski Nauk*, Varoney 2012, s. 358- 59.

²³ M. I. Artamonov, "Saltovo Kültürü'nün hâkim olduğu bölgeler, güney batı kesimlerinde doğrudan doğruya Hazarya ile iç içeydi ve hiç şüphesiz Hazar toprakları bünyesine dâhildi." Şeklinde açıklar. Ardından As'ların Hazar hâkimiyetine isyanıyla bu kültürün varlığının sona erdiğini ilave eder. Bkz. M. I. Artamonov, *Hazar Tarihi*, Selenge Yay., İstanbul 2019. S.457- 458.

²⁴ S. A. Pletnëva, görüşünü Ribakov'a dayandırır ancak M. I. Artamonov bu görüşü kabul etmez. Bkz. S. A. Pletnëva "Peçenegi, Torki i Polvtsi v Yujnorusskih Stepyah" *MIA*, No: 62, Moskova- Leningrad 1958, s. 213-214. Krş. M.I. Artamonov, *Hazar Tarihi*, s. 458.

²⁵ A. P. Horvath, *Pechenegs, Cumans Iasians, Steppe Peoples in Medieval Hungary*, Hereditas, Hungary, 1989, s.20.

²⁶ Teodora Krumova, "Pecheneg Chieftains in the Byzantine Administration", s. 214.

²⁷ Michael Psellos, *Fourteen Byzantine Ruslers: The Chronographia*, Penguin Books, New York, 1966, s.319; V. Spinei, *The Romanians and The Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to Mid Thirteenth Century*, Brill 2009, s. 275, 277.

²⁸ V. Spinei, *The Romanians and The Turkic Nomads*, s. 277.

²⁹ Macar Kroniği'nde Reis Ketel ve Tulma'nın ölene kadar pagan inançlarında kaldıkları ve öldüklerinde de pagan adetlerine göre defnedildikleri aktarılmaktadır. Bkz. *Macarların Gestası*, s. 42- 43.

devam ettiğinden bahsetmektedirler.³⁰ Buna karşın tabiata ve canlılara hassas davranan, büyük saygı besleyen Türk boylarının içinde yalnızca tek tanrılı bir dinin mevcut olduğunu, Gök Tanrı dininin eski Türklere özgü, orijinal bir dini fenomen olmakla birlikte bunun Şamanizm’le herhangi bir bağı olmadığını şiddetle altını çizen araştırmacılar da mevcuttur.³¹ Şamanizm’in yanı sıra animizm, totemizm, büyücülüğün de eski Türk inançların da yaygın olduğu, dolayısıyla çeşitli aktarımlar vasıtasıyla Peçenek bakıyeleri içinde de mevcut olabileceği düşünülmektedir.³² Orta Asya’ya özgü inançlarla birlikte, Rus bozkırlarında yaşanan mücadeleler neticesinde Balkanlara göç eden Peçenek boyları içinde, onların değişik Manihey mezheplerinden etkilenecek ve bu yönde itikat gösterenlerin de olduğu öne sürülmüştür.³³ Fakat yaşadıkları süre zarfında yerleştikleri coğrafyalarda pek çok farklı etnik unsurla karşılaşmaları, onların yaşam biçimlerinde bir takım değişikliklerin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Mesela, Ruslarla olan yakın irtibatları onların ölü gömme geleneklerinde de birtakım değişikliklerin yaşandığını göstermektedir. İslam coğrafyacısı İdrisî, Peçeneklere dair bir kaydında onların, Ruslar gibi ölülerini yaktıklarından bahsetmektedir.³⁴ Dolayısıyla zamanla gelişen siyasi ve ticari ilişkiler, günlük yaşam ve geleneklere etki etmiştir.

Yönümüzü daha batıya çevirdiğimizde Rus yerleşimlerine komşu olan Peçenek boylarının, Hristiyanlık dinine mensup Slavlar, Bizans ve Bulgarlarla bağlar kurduklarını görmekteyiz. Zaman zaman yaşanan mücadeleler, Peçenek boy birliği içindeki başbuğların farklı sahalardaki iş birliği çerçevesinde birbirlerine aykırı mecralarda yer aldıklarını göstermektedir. Bilhassa Rus Knyazlarının giderek güçlenmesi ve Peçeneklerin kendi boy birliği içinde yaşadığı birtakım çekişmeler ve çıkar çatışmaları, Peçenek başbuğlarının Knyazların hizmetinde Hristiyanlığa meyletmelerine sebep olmuştur. Bunu örnekleyen hadise olarak, yıllıklarda önce *Megitay* (Метигај) adında Peçenek başbuğunun ve ardından diğer Peçenek başbuğu *Küçük* (? Кучюгъ)ün de maiyetiyle birlikte vaftiz olmayı kabul ederek, Vladimir’in müttefikliğine dâhil olduğu belirtilmektedir.³⁵ Bunun gibi Bizans’la içli dışlı olan Peçeneklerin de Hristiyanlığa ilgi duydukları düşünülebilir. Öte yandan Hristiyanlığın Bizans eliyle yayılmaya başladığı Rus topraklarında daha çok Ortodoks mezhebi görülmektedir.

Bu dönem, batı topraklarında aynı zamanda Katolik ve Ortodoks mezhebinin kendi nüfuz alanlarını genişletmek maksadıyla birbirleriyle yarışa girdiği bir dönemdir.

³⁰ E. Tryjarski, *Hunowie europejscy, Protobulgarzy, Chazarowie, Pieczyngowie*, Wrocław–Warsaw–Cracow–Gdańsk, 1975, S. 584. Eski Türk inanışlarına dair bkz. L. N. Gumilov, *Drevnie Turki*, Nauka, Moskva 1967, s. 76- 86.

³¹ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1980, s.40; Ünver Günay, Harun Güngör, *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Rağbet Yay. İstanbul 2003, s. 137- 148.

³² L. N. Gumilov, "Eski Türk Dini", Tr. Harun Güngör, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 377, 1994, s. 526.

³³ V. Vasil’evskij, ‘Vizantiya i Peçenegi’, *Trudy*, Akademii Nauk, Sank- Peterburg 1908, s. 39; O. Pritsak, *The Peçenegs: A Case of Social and Economic Transformation*, The Peter De Ridder Press, Lisse 1976, s.24.

³⁴ Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 129. Ölü yakma geleneğine dair çeşitli görüşler mevcuttur. B. Ögel, bu âdetinin Göktürklerle Kirgizlerden gelmiş olabileceğini belirterek eski Türk âdetlerinden biri olduğuna işaret eder. Ancak Radloff, tam aksi bir surette böyle bir geleneğin var olmadığını, insan külüne ait herhangi kaplara rastlanmadığını belirtir. Bkz. B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001, s. 761; W. Radloff, *Sibirya’dan*, Tr. Ahmet Temir, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994, s. 150.

³⁵ *Nikonovskaya Letopis*, s. 57, 64.

Bulgarlar üzerinde Katolikliği yayma mücadelesini başaramayan Roma Kilisesi, hâlâ pagan inançlarını sürdüren bir kısım Slav halklarının topraklarına yönelmek istemiştir.³⁶ Katolik Roma ile Ortodoks Bizans'ın arasındaki bu çekişme görünürde dini bir profil çizse de aslında siyasi hakimiyetin genişletilmesi amacıyla karşımıza çıkmaktadır. Ortodoksluk propagandasıyla Balkan sahasındaki varlığını güçlendiren Bizans'ın, sürekli olarak etrafa misyonerler göndermesi, Bizans'a ısındırma gibi hamleleriyle Katolik dünyasını endişeye sürüklemiştir.³⁷ Dolayısıyla meselenin özü hiçbir zaman Slavlar ya da Türk boyları olmamış, yalnızca siyasi hâkimiyetten ibaret olmuştur.

İşte bu noktada Katolik rahip Querfurtlu Bruno'nun³⁸ 1008 (1007?) senesinin sonları ya da 1009'un başlarına tarihlenen, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun gözetimindeki misyonerlik faaliyeti başlamaktadır. Onun bu yolculuğunun görünür niyetinde, sözde pagan inanca sahip Türk boyları ve Prusyalıları, Katolik mezhebine döndürme isteği yatmaktaydı. Nitekim o dönemde Macarlar başarılı politikalarla Katolik mezhebine dâhil edilmişlerdi. (1000 senesi).³⁹

Querfurtlu Bruno'nun Kral II. Henry'e⁴⁰ yazdığı mektupta Knyaz Vladimir dönemine ve Peçeneklere ilişkin detaylar bulunmaktadır.⁴¹ Mühim kaynaklar arasında

³⁶ Balkanlar üzerinde yaşanan Katolik Roma ile Ortodoks Bizans rekabeti için bkz. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 2006, s. 213- 215.

³⁷ Meşhur Slav alfabesinin babası olarak görülen Kiril ve Metodi'nin misyonerlikleri Bizans'ın klasik hamlelerinden biridir. Bkz. Dimitry Obolensky, *Byzantium and the Slavs*, St. Vladimir's Seminary Press, New York 1994, s.244- 246.

³⁸ 974 civarında soylu bir ailede dünyaya gelen Papaz Bruno, ilk olarak Magdeburg Katedrali'ne gönderilerek eğitimine burada başlamıştır. Mezuniyetinin ardından Aziz Maurice Kilisesinde Kanon (katedral rahibi) olan Bruno, soyluluk bağlarının getirdiği ayrıcalıkla imparator III. Otto'nun(983- 1002) maiyetine(kraliyet özel vaizi olarak) dâhil edilmiştir. Papaz Bruno'nun Avrupa içlerine yolculuğa niyet edip paganları Hristiyanlık dinine davet etme isteği ise, Aziz Adalbert- Wojciech'in Prusya'da şehit edilmesi(997) ile ortaya çıkmıştır. Onun üzerinde derin bir etki bırakan bu olayla birlikte Bruno hayatını, paganları Hristiyanlığa davet etmeye adanmıştır. 1004 senesinde Magdeburg Başpiskopos'u tarafından misyoner piskopos olarak görevlendirilerek, Macaristan'ın doğu kesimlerine yolculuk etmiş, orada Sekeller olarak bilinen Türk boyları arasında Hristiyanlığı yaymaya çalışmıştır. Yine çıktığı bu yolculukta ölümü(1009), acımasız olarak nitelediği Peçeneklerden değil, Prusyalıların elinden olmuştur. Yaşamına ilişkin ayrıntılar, *The Life of St. Adalbert, The Five Martyred Brothers, A Letter to the German King Henry II* adlı eserlerde yer almaktadır. Bkz. Darius Baronas, "St. Bruno of Querfurt: The Missionary Vocation", *Lithuanian Historical Studies*, V. 14, 2009, s. 43;

³⁹ Macar Kralı Geza'nın oğlu Vajk, Stefan adıyla (Macarca Istvan) Katolik Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bkz. Osman Karatay, "Macarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, ed. Osman Karatay, Serkan Acar, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 414.

⁴⁰ I. Otto'nun torunu olan II. Henry (973- 1024), 7 Haziran 1002 senesinde kuzeni III. Otto'nun ölümüyle yönetime geçmiştir. Ancak Papa tarafından imparator ilan edilmesi, 1014 senesinde gerçekleşmiştir. Bkz. James Bryce, *The Holy Roman Empire*, The Macmillan Co., London 1901, s.149; *Uta-Renate Blumenthal, The Investiture Controversy Church and Monarchy from Ninth to the Twelfth Century*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1988, s.42-45; Timothy Reuter, *Germany in the Early Middle Ages 800- 1056*, Rotledge, 2013, New York, s. 186- 187.

⁴¹ Querfurtlu Bruno'nun Kral II. Henry'ye yazdığı mektubun İngilizce tercümesi için bkz. "The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II:On His Alliance with the Pagans", İng. Tr. W.L. North, erişim adresi:https:

//d31kydh6n6r5j5.cloudfront.net/uploads/sites/83/2019/06/Bruno_of_Querfurt_Letter_to_Henry_II_for_MARS_website.pdf, erişim tarihi: 26.07.2021

Orijinal metin için bkz. Wilhelm von Giesebrecht, *Geschichte der deutschen Kaiserzeit: Bd. Blüthe des Kaiserthums*. 5. Aufl, Duncker & Humblot, Leipzig, 1885, s. 702- 706. Ayrıca bkz. Jadwiga Karwasinska, "Vita quinque fratrum eremitarum (seu) vita uel passio benedicti et Iohannis sociorumque

yer alan bu mektupta Querfurtlu Papazın Peçeneklere doğru çıktığı yolculukta başından geçenleri bizzat kendisinin anlatmış olması bu kaynağı daha önemli kılmaktadır. Fakat Misyoner Bruno'nun zaman zaman çeşitli saptırmalara başvurmak suretiyle hadiseleri farklı şekilde aktardığı da hemen mektupta göze çarpmaktadır. Dolayısıyla mektubun içeriğinde yer alan hadiselerin dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Mektupta ilk olarak Bruno'nun Macarlara olan seyahati ve sonrasında Ruslara varışı anlatılmaktadır. (1007) Vladimir'in hâkimiyetinin sürdüğü bu dönemde Bruno, metinden de anlaşılacağı üzere saygıyla ve ilgiyle karşılanmıştır. Ancak Peçeneklerin Ruslarla süregiden şiddetli mücadelelerinden dolayı Knyaz'ın, Papaz Bruno'nun yapacağı yolculuk için endişelendiği göze çarpmaktadır. Yine de amacından vazgeçmek istemeyen Papaz, mektupta şunları aktarmaktadır:

“... Elbette, orada amaçsız bir şekilde uzun süre kalıp, Macarlardan ayrıldığımdan beri bütün bir yıl, günler ve aylar birbirini tamamladı ve tüm putperestlerin en acımasız olanı, Peçeneklere doğru yola çıktık. Zenginliği ve hükümdarlığıyla meşhur Rusların efendisi(Vladimir), benimle irademe karşı mücadele ederek beni bir ay boyunca yanında tuttu, sanki gönüllü olarak kendimi öldürmek istiyormuşum gibi o akılsız ulusun yanına gitmemem, gitsem bile ölümden başka o aptal ırkın ruhunda herhangi bir fayda sağlanamayacağı konusunda benimle müzakereler etti. Fakat beni ikna etmede başarısız olunca ve bu değersiz bendeki kararlılık onu azaba/korkuya düşürdü, o ve ordusuyla iki gün boyunca devletin en uzak sınırına kadar başıboş/göçebe düşmanları yüzünden her tarafı uzunca ve oldukça sağlam çitlerle çevrelenmiş, benimle birlikte yolculuk etti. Atından yere atladı ve ben yoldaşlarımla birlikte ilerlerken, o yanındaki ileri gelenlerle birlikte takip etti. Biz daha sonra kapıdan geçip çıktık. O bir tepede durdu, biz ise başka bir tepede durduk; çarmıhımı ellerimin arasına alıp sıkarak, kutlu bir ilahi söyleyerek öne doğru (çarmıhı) çıkardım: ‘Peter, eğer beni seviyorsan, insanlarımı/koyunlarımı gözet, kolla’. İlahi söylemem bittiğinde, hükümdar şu sözlerle birlikte adamlarından birini gönderdi: “Seni sınırlarımızın bittiği yere kadar getirdik, burada düşmanlarımızın sınırları başlıyor; biliyorum ki yarın üç saatten önce, hiçbir fayda sağlamadan sebepsiz yere, ölümün acı tadını hissetmiş olacaksın. ”dedi. “Dilerim ki, Tanrı size cennetin yolunu açsın, tıpkı sizin bize Paganlara doğru olan yolu açtığımız gibi” diye cevap verdim.”⁴²

Mektubun devamında, Bruno'nun iki gün boyunca herhangi bir aksilikle veya saldırıyla karşılaşmadan Peçeneklere doğru seyahat ettiği vurgulanmaktadır. Sonrasında Peçenek yerleşimlerinin içine vardıkları düşünülmektedir çünkü günde üç kez başları önde ölümlü yüz yüze geldiklerini ancak bir mucize eseri Peçeneklerin kendilerine zarar vermedikleri ifade edilmektedir.⁴³ Ancak bizim kanaatimize göre misyoner, ifade ettiği üzere çok müşkül durumlarla karşılaşmamış, bunu inandırıcılığı arttırmak niyetiyle kasten mübalâğa etmiştir.

“... Pazar günü daha büyük kalabalığın olduğu yere geldik ve tüm insanlar elçilerle bir konsey için toplanana kadar bize kalacak bir yer verildi. Sonra, başka bir pazar günü akşamında (ya da akşamüzeri?), konseye çağırıldık; biz ve atlarımız kırbaçlandı; kan lekeli gözleri olan sayısız halk üzerimize üşüştü ve korkunç bir yağgara koptu; bin balta ve boyunlarımız üzerinde kınından çıkmış binlerce kılıçla,

suorum auctore Brunone Querfurtensi: Epistola Brunonis ad Henricum regem” *Monumenta Poloniae Historica series nova*, t.IV:3, Warsaw: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973, s. 97- 106.

Bu çalışmada ise mektubun hem İngilizce tercümesi hem de Latince aslı mukayeseli olarak kullanılmıştır.

⁴² Wilhelm von Giesebrecht, *age.*, s.702- 703.

⁴³ Wilhelm von Giesebrecht, *age.*, s.703.

beyhude yere bizi parçalara ayırmakla tehdit ettiler. Başka bir bölgeye sürüklendikten sonra, gecenin karanlığına kadar üzüldük, bizi bir kavgada ellerinden alan toprakların ileri gelenleri, iyi bir şey uğruna topraklarına girdiğimizi fark ederek (akıllıca davranan adamlar), bir kez daha açıklamamızı/maksadımızı işittiler. Böylece, muhteşem Tanrı ve en değerlimiz Peter'in emrettiği gibi, beş ay boyunca bu insanlar arasında kaldık ve topraklarının üç bölümünü dolaşmamıza karşın dördüncüye gidemedik; ancak bu bölgeden, daha soylu insanların (meliores/ daha iyilerin) habercileri bize geldi. Hristiyanlık, Tanrı'nın parmağıyla yaklaşık otuz ruhta yaratıldığında dedikleri gibi, bizden başka kimsenin başaramayacağı onlarla (Ruslarla) aralarında bir barış yaptık: "Bu barış, "dediler," sizin aracılığınızla oldu; eğer anlattığınız gibi sağlam/sabit kalırsa, hepimiz özgürce Hristiyan olacağız; ama eğer Rusların efendisi sözünde durmazsa, sadece savaşı düşünmeliyiz, Hristiyanlığı değil." Bu anlaşma ile Tanrı aşkına memnuniyet gösteren, oğlunu rehin olarak sunan Rus'un efendisine geldim ve aramızdan birini piskopos olarak kutsadık, Rus efendisinin oğluyla birlikte toprağın ortasında yerleştirildik ve böylece, yeryüzündeki tüm putperestlerin en kötüsü ve en acımasızları olanların arasında, Hristiyan Yasası, Kurtarıcı Tanrı'nın büyük zaferine ve övgüsüne ulaştı."⁴⁴

Papaz Bruno'nun verdiği bilgilere göre Peçenek boy yaşamını derinden etkileyecek bir değişim unsurunun, boy ileri gelenleri tarafından enine boyuna tartışılıp bir karara bağlandığı açıktır. İlk olarak vurgulanması gereken nokta, Peçeneklerin bağımsız bir ruha sahip bir Türk boyu olduğudur. Dolayısıyla herhangi bir kısıtlama altına girmek, Peçeneklerin isteyeceği türden bir olgu değildir. Ancak zaman zaman bazı boyların daha müsamahakâr, bazılarının da şüpheli davranması dönemin şartlarında olağandır. Misyonerin ilk olarak vardığı bir Peçenek boyunun topraklarında, (muhtemelen Özi'nin batı kesiminde bulunan Peçenek ordaları) bu din tebliğinin zararlı olduğu düşüncesi ya da bir oyun olabileceği düşüncesi gelişmiştir ki bunun sonucunda elçilik heyeti, başka bir Peçenek boyunun topraklarına sürülmüştür. Buradaki güvensizliğe dair birçok sebep ileri sürülebilir; bunlar arasında en önde geleni, Ruslarla olan husumetleri ve dolayısıyla bunun bir Rus hilesi olabileceği düşüncesidir. Ayrıca boy birliğinin sosyal yaşamının başka unsurlar tarafından değişikliğe uğratarak, Peçenekler üzerinde kötücül sonuçlar doğuracağı endişesi de elçilik heyetinin başka bir yere nakledilmesine sebep olmuş olabilir. Bruno'nun bize aktardıklarında belirsizliğe sebep olan nokta, onun tam olarak hangi bölgelerde bulunduğu veya hangi Peçenek boyuyla görüştüğünün ifade edilmemiş olmasıdır. Unutulmamalıdır ki bizler ancak kısıtlı kaynaklarla farazi görüşler üzerinden, hadiseleri bir demet şekline getirerek olay örgüsü tasarlayabilmekteyiz.

İlerleyen süreçte heyetin gönderildikleri diğer bölgede, bir tartışma esnasında birkaç Peçenek savaşçısının acıyarak, kavgacılar arasından onları kurtarması, Bruno ve beraberindekiler için umut ışığı olmuştur. Zira o, kurtarıcıları olarak ifade ettiği Peçenekleri, akıllı davranan adamlar olarak nitelemiş ve onlar sayesinde Peçenekler içinde 5 ay kadar uzunca bir süre yaşama izni almışlardır. Yine de tebliği gerçekleştirdikleri süre zarfında bazı bölgelerden sınırlı tutulmuşlardır. 3 adet bölgeyi rahatça dolaşabilmelerine rağmen yalnızca 4.'ye müsaade edilmemesi, Peçeneklerin içişlerinde epeyce serbest olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla bazı boyların topraklarında hiçbir şekilde bu din görevlilerine güvenilmezken, bazılarında serbestçe hareket ettikleri görülmektedir. Bu mümkün olan diğer din tebliğleri için de geçerli

⁴⁴ Wilhelm von Giesebrecht, *age.*, s..703.

olmalıdır. Elbette Knyaz Vladimir zamanına denk gelen bu dönemde, Peçeneklerin temkinli davranıyor olması olağandır. Nitekim bu dönem, Peçenek- Ruslar arasında en şiddetli saldırıların yaşandığı, iki güçlü ulusun birbirine üstünlük sağlamaya çalıştığı dönemdir.

İlerleyen zamanlarda Bruno ve yanındakiler için sevindirici bir hadise yaşanmıştır. Gitmelerine izin verilmeyen 4. Bölgeden bazı elçilerin gelerek, Bruno'dan Ruslarla aralarında bir anlaşmanın sağlanması halinde, Hristiyanlığı kabul edeceklerine dair istekte buldukları anlaşılmaktadır. 4. Bölge olarak nitelenen kısım, muhtemelen Rus hudutlarına yakın ve şiddetli çatışmaların sürdüğü bir toprak parçası olmalıdır. Vladimir'in gittikçe etkisini arttıran saldırıları neticesinde, bu bölgede yaşayan Peçeneklerin zor durumda kaldığı ve bu yönde bir çıkış noktası aradıkları düşünülebilir. Ancak mantık çerçevesi içerisinde değerlendirildiğinde Peçeneklerin bilhassa Ruslarla sürekli iletişim halinde olanların, zaten Hristiyanlığı yakından tanıdıkları bilinmektedir. Hristiyanlığın kabulü için tanımadıkları ve güvenmedikleri bir Hristiyan papazdan yardım talebinde bulunmaları olayın, yalnızca politik bir zaruretten kaynaklandığı resmini bize çizmektedir. Peçeneklerin bir süre soluklanma ve toparlanma olarak değerlendirebilecekleri bu mecburi talep sonrası, olayların nasıl bir şekilde seyrettiğine dair bilgimiz bulunmamaktadır ancak böyle bir teklif, anlık olarak Peçenekler için iyileşme, zaman kazanma manasına gelmekteydi. Metinde Papazın Vladimir'e gelerek Peçeneklerin ateşkes karşılığında Hristiyan olacakları düşüncesinin olduğunu belirtmesi, Vladimir'in üstünlüğünün perçinlenmesi olarak yansıtılmıştır. Ardından Knyazın oğullarından biriyle tekrar Peçenek topraklarına dönüp onların vaftiz edilmesi hadisesi anlatılmaktadır. Ancak Vladimir'in oğlunu Peçeneklere rehin olarak verdiğine dair görüş birliği yoktur. Ayrıca eğer göndermiş olsa bile, kaynaklarda 12 oğlu olduğu belirtilen Knyazın hangi oğlunun bu misyonda görevlendirildiği belirsizdir. Burada Bruno ile gönderilen kişinin hadisenin resmiyet kazanması açısından Knyazın voyvodalarından biri olma ihtimali de bulunmaktadır. Ancak anlaşma şartlarının yerine getirilmesi açısından bir kısım Peçenek başbuğunun maiyetiyle birlikte 36 kişinin Hristiyanlığa dönüşümü gerçekleşmiş görünmektedir.⁴⁵ Bu dönüşüm yalnızca tepe noktasında kalmış, halk nezdinde yer bulamamış bir din değiştirmedir.

Papaz Bruno buradaki misyonunu tamamlayıp az sayıda dönüşüm gerçekleştirmesine karşın, adeta zafer kazanmış bir edayla diğer bir zorlu görevi olan Prusyalılara yönelmiştir. Ancak o ve beraberindekiler en çok korkulan, zalimlikleriyle insanların dimağlarında yer edinen Peçenekler arasında uzun bir süre kalıp, hiçbir zarar görmeden oradan sağ salim çıkmayı başarmışlardır. Birçok araştırmacının, Türk boylarından daha ileri ve uygar bir ulus olarak niteledikleri Slav Prusyalılar arasına vardıklarında ise kaderin bir cilvesi olacak ki Papaz Bruno ve beraberindeki heyet, o topraklarda acımasızca katledilmişlerdir.

Bruno'dan sonra Hristiyanlık Peçenekler içerisinde pek kabul görmemiş olacak ki yine Ruslar ile Peçenek mücadeleleri devam etmiştir. Zaten dönüşümün samimi bir şekilde gerçekleşmediği hatta tamamen politik tabanlı bir zaruretten kaynaklandığı ortadadır. Ancak Bruno ve heyeti, belirledikleri süreden daha fazla Peçenekler içinde yaşasalar belki de Hristiyanlık Peçenekler içinde beklenenden daha kalıcı hâle gelebilirdi. Bununla birlikte Ruslarla olan ilişkilerin, Hristiyanlık bağlamındaki seyri farklı bir yön izlemiş olacaktı. Papazın hazin sonuyla bu dönüşüm tamamen misyonunu

⁴⁵ C.A. Macartney, 'The Pechenegs', Tr. Emine Dikmen, *GTTD*, C. 2, S.4, 2020, s. 491.

yitirmiş, Hristiyanlığın benimsenmesi ve yayılımı Peçenek bakiyeleri için daha ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Peçenekler arasında Hristiyanlığa geçişin büyük sayılarda yaşandığı hadise, Bizans kaynaklarından da takip edebildiğimiz üzere Peçenek başbuğları Kegen ve Turak'ın kendi halklarıyla birlikte vaftiz edilmesidir. Peçeneklerin güçlerinin zirvede olduğu dönemlerde muhtemelen örtülü bir şekilde sürdürülen misyonerlik çalışmaları, olayların ciddi boyutlara sürüklenmesiyle siyasi bir görünüm kazanmıştır. Nitekim Turak'ın vaftiz edilmesi olayı tam bir zorlama ile gerçekleşmiş görünmektedir. Uz saldırıları neticesinde Bizans topraklarında yaşamlarını sürdürmek isteyen Kegen ve Turak'ın halkı, ancak vaftiz edilmek suretiyle kabule layık görülmüştür.⁴⁶ Bizans, sürekli sınırlarını zorlayan, güvenliğini tehdit eden Türk boylarını kendi inanç potasında eritmek suretiyle etkisiz hâle getirmiş, izlediği ustaca politikalar sayesinde Türk boylarının kimliklerini unutturmuştur.

Peçeneklere dair söylenmesi gereken bir diğer önemli husus ise bazı Peçenek boylarının içlerinde tıpkı Hazarlarda olduğu gibi dini hoşgörünün mevcut olduğudur.⁴⁷ Kendi içlerine dışarıdan gelen yabancı elçi ve din adamlarına karşı zaman zaman kimliklerini koruma yönünde korkutucu davranışlar sergilemiş olsalar da belirli sınırlar çerçevesinde bazı boylar, gelen kişilerin tebliğine müsaade vermişlerdir. Peçenekler ticaretle iştigal olduklarından çeşitli inançlara sahip birçok tüccarla karşılaşmaktaydılar. Dolayısıyla bu çeşitli inançların Peçenek boyları içinde de var olduğu düşüncesi kaçınılmazdır. Mesela bu konuda Endülüslü coğrafyacı El- Bekri, Peçenekler arasında İslamiyet'in oldukça yayılmış olduğu bilgisini aktarmaktadır. Eserinde Hicri 400 (M.1010) senesinden sonra esir edilmiş bir âlimin, Peçeneklere İslamiyet'i tebliğ ettiği ve bu sayede İslamiyet'in Peçenekler arasında hızlıca yayıldığını haber verir. Hatta Müslüman olan kısım ile bu inanca yanaşmayan diğer Mecusi kısım arasında büyük bir savaş vukuu bulmuş, neredeyse 12 bin kadar olan Müslüman Peçenekler, onların iki katı olan Mecusi tarafı yenmiştir.⁴⁸ El- Bekri'nin bu kaydı nereden aldığı bilinmemekle beraber o dönem için böylesine büyük sayıda Peçenek'in Müslümanlığa geçiş yapmış olması pek ihtimal dâhilinde gözükmemektedir. Muhtemelen El- Bekri, başka bir Türk boyu ile Peçenekleri karıştırarak yanlışlığa düşmüştür.⁴⁹ Ancak *Gırnatî'nin Seyahatnâmesinde* geçen bazı kayıtlar sebebiyle de Peçeneklerin XII. Yüzyıl ortalarında bilhassa Macar sahasında yaşayanların arasında İslamiyet'in yaygın olduğuna işaret edilmektedir. Macarlar arasında kaldığı süre boyunca bazı grupları Magribi olarak nitelmesi, araştırmacılar da Peçenekleri ima ettiği düşüncesini şekillendirmiştir.⁵⁰ Fakat XII. Yüzyıl öncesi dönemde Peçeneklere dair en tafsilatlı bilgileri edindiğimiz imparator Konstantin bile onların inanç sistemine dair somut veriler sunmamaktadır.⁵¹ Yine de bu Peçeneklerin arasında Müslüman hiç kimsenin bulunmadığı manasına da

⁴⁶ Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae Ope, Ed. I. Bekker, V. II, Bonn 1839, s. 584 John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, s.430; Aleksander Paron, *The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*, Brill, Leiden 2021, s. 223

⁴⁷ Tıpkı Hazarlardaki olduğu üzere Peçeneklerde de 'Pax Peçenegiya: Peçenek Hoşgörüsü' olgusunun mevcut olduğu ifade edilmektedir. Bkz. M. U. Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, s.415.

⁴⁸ *Izvestiya Al-Bekri i drugikh avtorov o Rusi i slavyanakh*, A. Kunik, Akademi Nauk, C. I, Sankt-Peterburg, 1878,s. 59, 60. Peçeneklerin Müslüman olduğuna dair üstü kapalı bir bilgi Mesudi'de de mevcuttur. Bkz. Mesudi, *Altın Bozkırlar*, Tr. D. Ahsen Batur, Selenge Yay. İstanbul, s. 94.

⁴⁹ A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s.78.

⁵⁰ *El- Gırnatî Seyahatnamesi*, Hz. Fatih Sabuncu, Yeditepe Yay. İstanbul 2018, s.200.

⁵¹ A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. 78.

gelmemektedir. Ufak bir yüzdelik dilimi dahi olsa da Müslümanlarla ticaretin yapıldığı noktalara yakın kesimlerde ve muhtemelen batı ordularının içinde de İslamiyet inancı mevcuttu. Nitekim Hazarlar ve Bulgarlar arasındaki Müslümanlık İslam ülkelerinden gelen tüccarlar ve kendisini İslam'a adanmış dervişler vasıtasıyla sağlanmıştır.⁵² Ancak bütün bunlarla birlikte çok daha farklı inançlara mensup Peçenek boyu içindeki ilişkilerin nasıl bir seyir izlediğine dair maalesef elimizde yeterli bilgiler bulunmamaktadır.

Yukarıda da bahsi geçtiği üzere Peçeneklerin bir boyunun Hristiyanlığı kabulü, zaruret ortamının doğmasından kaynaklanmıştır. Bazı görüşlere göre Peçeneklerin 11. yüzyıldan 12. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemde dini görüşlerinden şu veya bu şekilde tek tanrılı doktrin lehine bunu topluca reddettiklerine ilişkin bilgilerin şu anda yeterli maddi doğrulamaya sahip olmadığı kabul edilmesi gerektiği belirtilir. Aynı zamanda, tüm bu çelişkilerin tek mantıklı açıklamasının, Peçenekler tarafından yeni inancın benimsenmesinin, onlar tarafından uluslararası arenadaki çok mühim siyasi varlık meselelerini çözmek için kullanıldığı şeklinde değerlendirilmektedir.⁵³ Zaten Peçenek liderleri tarafından sözde kabul edilen Hristiyanlık, Bruno'nun Peçenek topraklarını terk etmesinin ardından, bu dönüşümlerin yaygınlaşmadığı, hatta kısa sürede terk edildiği görülmektedir. Ancak kısa süren bu dönüşüm dahi, Peçenekler için herhangi bir sükûnet ortamı yaratmamış, aksine sonraki süreçlerde yaşanacak zor zamanların temelini atmıştır. Peçeneklerin Ruslarla olan mücadeleleri şiddetini arttırırken, diğer bir tehlike doğu sahasından baş göstermiştir. Kuman/ Kıpçaklar, bir diğer Türk boyu olan ve önceden de Peçeneklerle husumetleri olan Uzları, Peçenek sahasına doğru göçe zorlamıştır.⁵⁴ Yaşanan bu göç dalgası Macarlarla Peçenekler arasında yaşanan hadiselerle benzerlik gösterir. Bir yandan Rus, diğer yandan Uzlar arasında sıkışan Peçenekler, soluğu Bizans, Macar ve Rus topraklarında almışlardır. İç politikada hareket ederken birlik yönünden sıkıntılar çeken Peçeneklerin her boyu, farklı şekillerde hayatlarını çizmişlerdir. Uzların baskısıyla birçok Peçenek bakiyesi, Rus knyazlarının yönetimleri altına girerek, önce Hristiyanlaştırılıp, daha sonra sınır muhafazasında görevlendirilmişlerdir.⁵⁵ Yabancı sahalara intikal eden Peçenek bakiyeleri, ilk olarak Hristiyanlığı görünüş itibariyle kabul etseler de aradan geçen zaman zarfında bu din boylar içine yerleşmiş, böylelikle sindirme politikası başarıyla gerçekleştirilmiştir. Macar topraklarına göç eden Peçenekler de zaman zaman zorlamalarla karşılaşmışlar hatta bu yönde ölümler bile gerçekleşmiştir.⁵⁶ Birbirinden kopan Peçenek boyları gerek Rus topraklarında gerekse dağıldıkları farklı coğrafyalarda, Rus-Slav birliği içine dâhil olarak, hem Slav kültürü hem de Hristiyanlıkla yoğrulan melez bir yapı içinde zamanla kimliklerini kaybetmişlerdir. Gün yüzüne çıkarılan kazılardaki mezar kalıntılarından, bilhassa 1030'lar sonrası dönemlerde Peçeneklerin Hristiyanlığa dönmüş olanlarında dahi, inatla bozkır gelenekleri devam etmiş, Hristiyan gömme geleneklerinin yanı sıra bozkıra ait inançlar da definlerde

⁵² Dinçer Koç, *İdil Bulgarları*, Selenge Yay., İstanbul 2021, s. 141- 147.

⁵³ M. V. Kiselëva, "Peçeneği v Sisteme Mejdunorodnih Otnoşenii v VIII- XII vv.", s.359.

⁵⁴ Uzlardan, Rus Kroniklerinde ilk defa 985 senesinde bahsedilir. Bu dönemde Peçeneklerin Uz baskısına dayanamayıp bazı boylarının Knyazların hizmetine girmesine ve dolayısıyla onların vaftiz olmalarına yol açmıştır. Bkz. *PVL*, s.57.

⁵⁵ A. P. Horvath, *age*, s.30- 31.

⁵⁶ *Gesta Hungororum* adlı eserde Tanuzaba ve karısının Kral Istvan zamanında Hristiyan olmayı reddettiği pagan inançlarına bağlı kaldığı anlatılmaktadır. Bkz. Anonymus, *Macarların Gestası*, Tr. Gökhan Dilbaş, Zepros Yay., İstanbul 2014, s. 90.

görülmüştür.⁵⁷ Netice itibarıyla Peçenekler kendilerine tebliğ edilen şekilde rızayla değil, mecburi şartlar altında göç ettikleri mezkûr topraklarda Hristiyanlık kimliğine bürünmüşlerdir. Yukarıda bahsedilen metinde geçtiği üzere acımasız ve insanî vasıflara uygun görülmeyen Peçeneklerin ancak Hristiyanlığa geçişiyle huzur buldukları ve kendi insanî mevcudiyetlerini bulabildikleri ifade edilerek, sonraki dönemlerde onların Hristiyanlığa geçişi adeta zafer sayılmıştır.⁵⁸

Sonuç

Peçeneklerin etrafındaki diğer siyasi dinamikler benzeri, tam manasıyla Hristiyanlık, İslamiyet gibi inançları benimseyememiş olmalarının altında yatan asıl sebebin, onların içişlerinde bağımsız boylar şeklinde örgütlenme sistemine sahip olmaları yönünde kanaat getirmekteyiz. Her ne kadar bağımsız şekilde hareket etseler de son zamanlarda vücuda getirilen yeni çalışmalarda, onların bilinçli bir şekilde idari ve sosyal devlet yapılanmasını sağlayarak, kağanlık kurdukları ileri sürülmektedir.⁵⁹ Gök Tanrı inancının yaygın bir şekilde sürdürülmesine rağmen geçen zaman içinde buldukları arenada çeşitli siyasi hadiselerin cereyan etmesi, onları bazı tek tanrılı inançları sözde kabule zorlamıştır. Gök Tanrı inancının terk edilmesinin boy birliği içinde nahoş karşılandığı bilinmektedir. Tek tanrılı din adı altında vaftiz olup, Hristiyanlığa geçen boy liderlerinin bu inancı tercih etmesiyle, liderlik mevkilerinin ellerinden alınması gibi büyük yaptırımlar da mevcut görünmektedir. Bunun benzer örneği, İbn Fadlan'ın Bulgarlara seyahati sırasında Uzlarla karşılaşmasında görülür. Daha önceden Müslüman olmuş bir Uz reisine kendi boyu tarafından gözdağı verilmiş, eğer bu inancı sürdürürse reislik mevkiinin elinden alınacağı söylenmiştir.⁶⁰ Aynı şekilde Rus Knyaz Svyatoslav'ın annesinin onu vaftiz olmaya ikna etme çabaları da Svyatoslav'ın drujinaları karşısında küçük düşeceği, dolayısıyla liderlik vasfını kaybedeceği endişeleri sebebiyle başarıya ulaşamamıştır.⁶¹ Adeta pamuk ipliğine bağlı siyasi ilişkiler dini seçimler karşısında tereddüt noktasını oluşturmuştur. Ancak ne zaman Peçenekler kuzeyden Ruslar ve doğudan Uzların saldırılarına maruz kalıp boyların yapıları bozulmuştur, işte o zaman Hristiyanlığı daha sonradan çevre güçlerin güdümünde, şartların zorlanmasıyla kabul etmişlerdir. Bizans'a intikal eden önemli boy beyleri vaftiz olarak kendi halklarına öncülük etmişlerdir. Bizans ise kendi etkisi altına almayı hedefleyen politikasında sözü geçen Peçenek başbuğlarını çeşitli hediyeler ve unvanlar vererek onların gözlerini boyamak suretiyle kendi hizmeti altına girmelerini sağlamıştır. Zaten Uz ve Rus saldırıları sebebiyle bozulan ekonomileri, geçim darlığı çekmelerine yol açmış, Bizans'ın sevindirici miktarlarda para ve hediye karşılığında vaftiz olmayı koşul sunması, Peçenekler için başta zararsız bir istek gibi görülmüştür. Lakin bunun bedelini sonradan kimlikleri yitirerek ve bağımsızlıklarından ödün vererek ödemeye mecbur kalmışlardır. Netice itibarıyla her ne kadar dolaylı bir etmen gibi gözükse de iç bünyedeki dağınıklık ve sonradan tepeden inme bir din, birlik içinde

⁵⁷ Teodora Krumova, "Pecheneg Chieftains in the Byzantine Administration", *Annual of Medieval Studies*, at Ceu, V. 11, 2005, s. 215; Florin Curta, "The Image and Archeology of the Pechenegs", *Banatica*, V. 23, 2013, s. 157.

⁵⁸ Florin Curta, "The Image and Archeology of the Pechenegs", s.144

⁵⁹ M.U. Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, s. 489-90.

⁶⁰ *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, s.40; Nikon Kroniğinde Peçenek Başbuğu Temir'in akrabaları tarafından öldürülmesi hadisesi yer almaktadır. (1004) Buna göre mesele başbuğun Hristiyanlığı tercih edip Rus Knyazının safına geçmek istemesinden kaynaklandığı kuvvetle muhtemeldir. Bkz. *The Nikon Ch.* s. 119.

⁶¹ *The Russian Primary Ch.* s. 84.

kenetlenmeyi sağlayamamış, bu ise siyasi istikrarın yapısına direkt bir etki yaparak bu ulusu tarihten silmiştir.

Kaynaklar

Ana Kaynaklar

Anonymus, *Macarların Gestası*, Tr. Gökhan Dilbaş, Zepros Yay., İstanbul, 2014.
Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, İng. Tr. R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks, Washinton 1967.

El- Gırnâti Seyahatnamesi, Hz. Fatih Sabuncu, Yeditepe Yay. İstanbul 2018.

Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae Ope, Ed. I. Bekker, V. II, Bonn 1839.

Izvestiya Al-Bekri i drugikh avtorov o Rusi i slavyanakh, A. Kunik, Akademi Nauk, C. I, Sank- Peterburg, 1878.

İbn Fazlan Seyahatnâmesi, Tr. Ramazan Şeşen, Tarih Encümeni Yay., İstanbul 2020.

İbn Rüste, *el- A'lâkun-Nefise*, Tr. Ali Fuat Eker, Ankara Okulu Yay. Ankara 2017.

John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, Tr. John Wortley, Cambridge University Press, New York 2010.

Mesudi, *Murûc ez-Zeheb*, Tr.D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2004.

Michael Psellus, *Fourteen Byzantine Ruslers: The Chronographia*, Penguin Books, New York 1966.

“The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II: On His Aliance with the Pagans”, İng. Tr. W. L. North, erişim adresi: https://d31kydh6n6r5j5.cloudfront.net/uploads/sites/83/2019/06/Bruno_of_Querfurt_Letter_to_Henry_II_for_MARS_website.pdf, erişim tarihi: 26.07.2021.

Povesti Vremennih Let, Tr. D. C. Likhacheva, Vita Nova, Sank-Peterburg 2012.

Patriarş ili Nikonovskoyu Letopis', *Polnoye Sobranie Russkih Letopisey*, Sank-Peterburg 1862.

The Russian Primary Chronicle, Tr. Samuel H. Crosss, The Medieval Academy of America, Cambridge, Massachusetts 1953.

The Nikonian Chronicle, Tr. Serge A. Zenkovsky, The Kingston Press, New Jersey 1984.

Araştırma Eserler

Artamonov, M.I., *Hazar Tarihi*, Selenge Yay., İstanbul 2019.

Baronas, Darius, “St. Bruno of Querfurt: The Missionary Vocation”, *Lithuanian Historical Studies*, V. 14, 2009.

Blumenthal, Uta-Renate, *The Investiture Controversy Church and Monarchy from Ninth to the Twelfth Century*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1988.

Curta, Florin, “The Image and Archeology of the Pechenegs”, *Banatica*, V. 23, 2013, s. 143- 202.

- Dunlop, D. M., *Hazar Yahudi Tarihi*, Selenge Yay., İstanbul 2019.
- Giesebrecht, Wilhelm von, *Geschichte der deutschen Kaiserzeit: Bd. Blüthe des Kaiserthums*. 5. Aufl, Duncker & Humblot, Leipzig 1885.
- Gumilov, L. N., *Drevnie Turki*, Nauka, Moskva 1967.
- _____, "Eski Türk Dini", Tr. Harun Güngör, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 377, 1994, s. 526.
- Horvath, A. P. *Pechenegs, Cumans Iasians, Steppe Peoples in Medieval Hungary*, Hereditas, Hungary 1989.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1980.
- Karatay, Osman, Serkan Acar, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul 2020.
- Karwasinska, Jadwiga, "Vita quinque fratrum eremitarum (seu) vita uel passio benedicti et Iohannis sociorumque suorum auctore Brunone Querfurtensi: Epistola Brunonis ad Henricum regem", *Monumenta Poloniae Historica series nova*, t.IV:3, Warsaw: Panstowowe Wydawnictwo Naukowe, 1973, s. 97- 106.
- Kitapçı, Zekeriya, *Azerbaycan- Harzem Ve Türk Boyları Arasında İslamiyet*, Yedikubbe Yay. İstanbul 2005.
- Kiselëva, M. V. "Peçenegi v Sisteme Mejdunorodnih Otnoşenii v VIII- XII vv." *Disseertsaya na Soiskaniye Üçonoy Stepeni Kandidata İstoriçeski Nauk*, Varoney, 2012.
- Koç, Dinçer, *İdil Bulgarları*, Selenge Yay., İstanbul 2021.
- Krumova, Teodora, "Pecheneg Chieftains in the Byzantine Administration", *Annual of Medieval Studies at Ceu*, V. 11, 2005, s. 207- 221.
- Kurat, A. N., *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.
- Küçüksipahioğlu, B. "IX-X. Yüzyılda Bizans-Rus İlişkileri ve Kiev Prensesi Olga'nın Hristiyanlığı Kabulüne Dair Bazı Görüşler", *Kafkas Dosyası*, İstanbul 2006, s.6.
- Macartney, C.A., 'The Pechenegs', Tr. Emine Dikmen, *GTTD*, C. 2, S.4, 2020, s.491.
- Obolensky, Dimitry, *Byzantium and the Slavs*, St. Vladimir's Seminary Press, New York 1994.
- Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 2006.
- Ögel B., *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001.
- Radloff, W., *Sibirya'dan*, Tr. Ahmet Temir, 4 C., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.
- Paron, Aleksander, *The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*, Brill, Leiden 2021.
- Rasony, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1993.
- Rasovskiy, D.A., "Rus'da ve Ugriya'da Peçenekler, Torklar ve Berendiler", Tr. Kürşat Yıldırım, *TDA*, C. 121, S. 239, 2019, s. 285.

- Reuter, Timothy, *Germany in the Early Middle Ages 800- 1056*, Rotledge, New York 2013.
- Pletnëva S. A., “Peçenegi, Torki i Polvtsı v Yujnorusskih Stepyah” *MIA*, No: 62, Moskva- Leningrad 1958, s.213- 214.
- Pritsak, Omeljan, “When and Where was Ol'ga Baptized?”, *Harvard Ukrainian Studies*, V. 9, S. ½, 1985, s.15.
- _____, *The Peçenegs: A Case of Social and Economic Transfortmation*, The Peter De Ridder Press, Lisse 1976.
- Spinei, V., *The Romanians and The Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to Mid Thirteenth Century*, Brill, 2009.
- Şeşen, Ramazan, *İslam Coğrafyacılara göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.
- Thomsen, Vilhelm, *Rus Devleti'nin Kökenleri Eski Rusya ve İskandinavya Arasındaki İlişkiler*, Tr. Emine Dikmen, Selenge Yay., İstanbul 2021.
- Topsakal, İlyas, *İdil Bulgarları ve İslamiyet*, Ötüken Yay. İstanbul 2019.
- Tryjarski, E., *Hunowie europejscy, Protobulgarzy, Chazarowie, Pieczyngowie*, Wrocław– Warsaw–Cracow–Gdańsk, 1975.
- Ünver, Günay, Harun Güngör, *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Rağbet Yay. İstanbul 2003.
- Vernadsky, George, *Ancient Russia*, Yale University Press, New Haven 1944.
- _____, *Rusya Tarihi*, Selenge Yay., İstanbul 2019.
- Vasil'evskij, V., ‘Vizantiya i Peçenegi’, *Trudy*, Akademii Nauk, Sank- Peterburg 1908.
- Yücel, M. U., *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2020.